

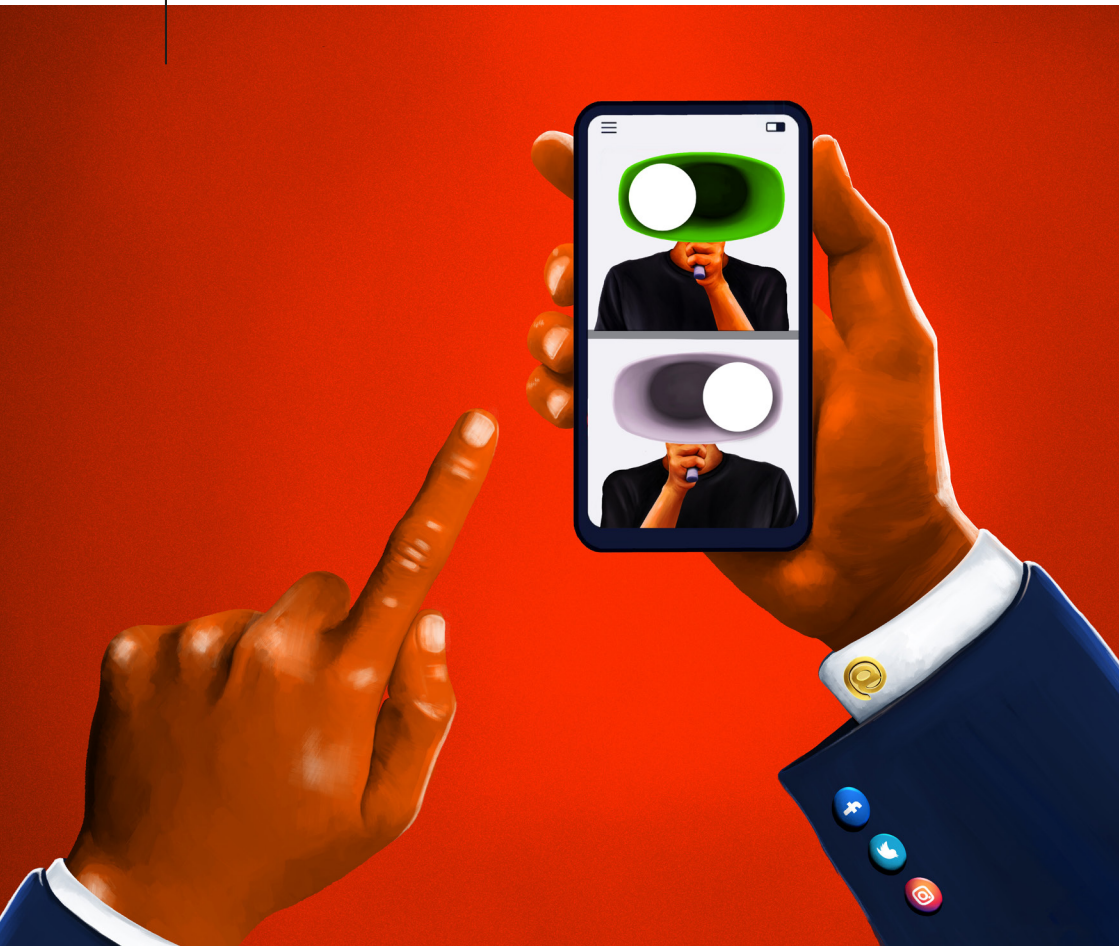

Kultur- og
likestillingsdepartementet

Rapport

En åpen og opplyst offentlig samtale

Sammendrag av Ytringsfrihetskommisjonens rapport,
tilpasset for yngre lesere

Sammendrag for yngre lesere

Ytringsfrihetskommisjonen leverte i august 2022 en bok på over 300 sider. Den handler om hvordan det står til med ytringsfriheten i Norge i dag, og hvordan den kan bli bedre. Vi i kommisjonen fikk forfatter Arne Svingen til å hjelpe oss med å lage dette sammendraget for yngre lesere.

Her kan du lese om noe av det viktigste vi i kommisjonen har funnet ut.

Innledning

Hvorfor er ytringsfrihet så viktig? Hvordan står det til med ytringsfriheten i Norge i dag? Hva kan gjøres for at den kan bli enda bedre? Dette har Ytringsfrihetskommisjonen forsøkt å finne ut av.

Kommisjonen ble utpekt av regjeringen for litt over to år siden. Den har bestått av 17 mennesker med ulike erfaringer og bakgrunn. I to år har vi møttes for å lage denne rapporten sammen. Dette er noe av det vi har funnet ut:

Det står bra til med ytringsfriheten i Norge i dag. Det er lett å få sagt sin mening slik at mange får det med seg. Det kan vi takke teknologien for. For 20 år siden hadde nesten ingen internett, og sosiale medier fantes ikke. Men teknologien har også skapt nye problemer for ytringsfriheten, for eksempel overvåkning, feilinformasjon og stygg ordbruk.

Løsningen på dette er ikke mer straff eller å gjøre flere ting forbudt å si.

Det er viktig å jobbe for at ytringsfriheten blir brukt på en god måte.

Vi har sett på hvordan dette kan gjøres.

Hvorfor ytringsfrihet?

Hva er egentlig ytringsfrihet? Enkelt sagt, er det friheten vi alle har til å gi uttrykk for hva vi mener på forskjellige måter. Å ytre seg kan være å si eller skrive noe, det kan være å dele en meme, eller å vifte med et flagg. Det som gjør at noe blir en ytring, er at man kommer med informasjon eller en mening.

Ytringsfrihet er en menneskerettighet og en del av Norges grunnlov. I paragraf 100 i Grunnloven står det også hvorfor ytringsfriheten er viktig. Den gjør det mulig for oss å finne ut hva som er sant, den gjør at vi kan ha et ekte demokrati og at vi kan utvikle våre egne meninger.

Kommisjonen vil løfte fram *toleranse* og *mangfold* som begrunnelse for hvorfor ytringsfrihet er viktig. Å vise toleranse betyr å tåle noe. Ytringsfriheten hjelper oss til å lære å tåle at andre mener noe helt annet enn oss, selv om vi ikke liker meningene deres. Et mangfoldig samfunn der mange mener ulike ting, krever at vi har stor toleranse. Ellers er det en fare for at noen for eksempel vil bruke vold for å hindre andre i å si ting de ikke liker.

I vår digitale verden finnes det mye god informasjon, men også feilinformasjon og hatefulle ytringer. Kommisjonen mener at vi må finne nye måter å styre denne overfloden av informasjon på, samtidig som vi tar vare på ytringsfriheten.

Ytringsfrihet i lover og regler

Ytringsfriheten er beskyttet av Grunnloven og internasjonale avtaler som Norge er en del av. Noen ganger må man bruke lover og regler for å straffe ytringer som inneholder for eksempel hat.

Mange land har sensur. Det betyr at myndighetene nekter folk å si det de mener. I Norge står det i Grunnloven at det ikke er lov å sensurere noen på forhånd. Folk har rett til å si det de mener. Etterpå kan staten bruke lover og regler for å straffe folk hvis det de har sagt er ulovlig.

Ytringsfrihet i Norge

I Norge har vi en fri presse, mange forteller hva de mener om alt mulig og setter ytringsfrihet svært høyt. Situasjonen her er mye bedre enn i mange andre land. Ytringsfriheten står sterkt i Norge.

Det betyr ikke at alle forteller til mange hva de mener om politikk og samfunnet. Forskning viser at det bare er rundt ti prosent av nordmenn som jevnlig gjør dette. Selv om internett og sosiale medier har gjort det enklere å delta i debatter, er det fortsatt mange som aldri gjør det.

Noen er redde for å få ubehagelige meldinger og kommentarer eller kanskje til og med trusler. Undersøkelser viser at særlig sårbare minoriteter lar være å heve stemmen sin fordi det kan bli for mye hets. Når noen lar være å snakke høyt om hva de mener, blir vi alle mindre opplyste.

Likevel advarer kommisjonen mot å tro at det står dårlig til med ytringsfriheten generelt i Norge. Hat og hets må tas på alvor, men det er heldigvis ikke slike ytringer som det er flest av.

Flere må med

Alle kan komme med meningene sine om politikk og samfunnet på ulike måter. Det kan være i aviser, på tv, i klasserommet eller i kommentarfelt på sosiale medier. Hvis man ytrer seg på steder der mange kan få det med seg, er det en offentlig ytring.

Det er viktig at det er enkelt for folk å delta i offentligheten. Det betyr at vi lett kan finne informasjon og kan bli med i samtaler som er viktige for oss alle. Folk bør få vite om det skjer noe som er viktig for dem. Hvis så mange som mulig bidrar i offentligheten når det er behov for det, har vi en god *ytringsberedskap* i Norge.

Kommisjonen mener at de funksjonsnedsattes ytringsfrihet må bli bedre. Offentligheten må være for alle, og da må vi særlig jobbe for at

det er enklere å delta for folk som for eksempel hører dårlig, ikke kan se eller på andre måter trenger at informasjon blir mer tilgjengelig.

Kommisjonen er også bekymret for at noen minoriteter opplever problemer med hets. Hvis mange stemmer forsvinner ut av den offentlige samtalen vår, vil det ødelegge for oss alle.

Derfor foreslår kommisjonen blant annet at det må bli mer opplæring og trening i bruk av ytringsfrihet i skolen. Det bør også lages en nettside der alle kan få råd og hjelp hvis de synes at de har fått ubehagelige meldinger eller kommentarer fra noen.

Internett og ytringsfrihet

Internett er stedet der de fleste bruker ytringsfriheten sin. I Norge har nesten alle internett og bruker det daglig.

I verden i dag snakker vi om tre måter å styre internett på:

Den amerikanske måten: Der er det få lover og regler for nettet, men store private selskaper som Facebook og Google har veldig mye makt.

Den kinesiske måten: Her er det masse sensur. Staten bestemmer hva folk skal få lov til å skrive på nettet og mange blir arrestert når de skriver ting som staten ikke liker. Slik er det i mange land.

Den europeiske måten: Her er det lite sensur fra staten, men myndighetene vil gjerne lage flere lover og regler for hvordan nettet skal fungere.

Framover vil det komme flere nye lover og regler i Europa for at internettet skal bli bedre. Lovene skal blant annet bestemme hvordan for eksempel Facebook og Google skal behandle alle dataene de samler inn fra oss som bruker tjenestene deres.

Når vi legger ut ting på sosiale medier eller søker etter noe på nettet, legger vi igjen mange spor om hvem vi er, hva vi er interesserte i og hvor vi er. Denne informasjonen gir de store selskapene mye makt og de tjener masse penger på dette.

Derfor synes kommisjonen det er fint at det kommer nye lover som tvinger selskapene til å være mer åpne om hva de vet om oss, og som lager grenser for hva de kan gjøre med dataene om oss.

Vi foreslår også å opprette et *Ytringsfrihetsråd* i Norge. Dette rådet skal følge med på hva de store internasjonale selskapene som er viktige for ytringsfriheten vår gjør og hvordan de oppfører seg.

Ansvar for ytringer på nett

Når vi skriver et innlegg i en avis, har avisen ansvar for at det vi skriver ikke er ulovlig. Når vi poster et innlegg på for eksempel TikTok eller Instagram, har vi ansvaret selv. Samtidig kan TikTok eller Instagram selv ta bort innleggene våre hvis de vil, uten å si ifra til oss. Bør det være sånn?

EU lager nye lover for dette nå. Medlemmene i EU ble sommeren 2022 enige om en ny lov som heter DSA. Denne lager nye regler for sosiale medier og andre nettsider der vi kan legge ut innhold. DSA blir etter hvert en lov i Norge også.

Denne loven skal gi flere rettigheter til alle som bruker sosiale medier og få selskapene til å ta mer ansvar:

- Alle skal få rett til å klage på innhold som de synes bør bli fjernet. Men alle skal også ha rett til å vite hvorfor postene deres blir fjernet og kunne klage på dette. Facebook, Instagram og andre får derfor ikke lenger lov til å ta bort ting du har postet uten å si ifra til deg først og forklare hvorfor de har gjort det.
- Alle skal få rett til å vite mer om hvordan de store selskapene jobber og kunne sjekke om de faktisk følger reglene.
- De store selskapene som Facebook, Snapchat og TikTok må finne ut mer om hvilke skader sosiale medier kan ha på folk. Kan for eksempel måten de har laget tjenestene på føre til at ulovlig innhold blir spredt?

Det er bra at vi har sosiale medier. Når disse er blitt så viktige for så mange, er det viktig at det finnes regler for dem. Det er vanskelig å vite hvordan disse reglene vil virke før de har blitt tatt i bruk, men kommisjonen synes DSA virker som et framskritt.

Kommisjonen anbefaler derfor at Norge støtter arbeidet EU gjør med DSA.

Feilinformasjon

Det er ikke lett å finne ut hva som er sant og usant på nettet. Internett har gjort det lettere å spre løgner, propaganda og feilinformasjon til mange mennesker. Måten sosiale medier fungerer på, gjør at også skadelig informasjon kan spres til mange på kort tid.

Hvis folk ikke kan skille mellom hva som er sant og usant, blir det en stor trussel mot noe av det som ytringsfriheten skal beskytte: Å hjelpe oss å finne ut hva som er sant. Norge har grusomme erfaringer med hva feilinformasjon kan bidra til: De to terroristene som sto bak angrepene 22. juli 2011 og på Al-Noor-moskeen i 2019, hadde begge lest mye feilinformasjon og konspirasjonsteorier på nettet.

Det er vanskelig å lage lover som forbyr folk å skrive og si usanne ting. Slike lover kan fort misbrukes. Ofte er vi ikke enige om hva som er sant. Og hvem skal bestemme hva som er sant og ikke?

Kommisjonen mener det viktigste er at folk blir flinke til å kunne skille mellom sant og usant. Skolen bør jobbe enda mer med å hjelpe alle til å bli kildekritiske. Mediene må faktasjekke det de formidler slik at vi i lettere kan stole på det som står der. Det er også viktig å jobbe med å få sosiale medier til å ta ansvar for hva slags innhold som spres. Her kan de nye lovene i EU bli avgjørende.

Straffbare ytringer

At vi har ytringsfrihet, betyr ikke at alt er lov å si. Mange lover lager grenser for ytringsfriheten. Noen av disse lovene skal sikre at det er trygt å ytre seg. For eksempel kan man bli straffet for å true noen eller drive med det som kalles hensynsløs oppførsel.

Norge har også en lov som forbyr det som kalles hatefulle ytringer. Denne loven brukes for å straffe veldig grove ytringer mot noen minoriteter. Det kan være straffbart hvis man sier noe truende eller svært grovt mot noen på grunn av deres hudfarge, etniske opprinnelse, religion eller livssyn, seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, eller nedsatte funksjonsevne.

Kommisjonen mener det er viktig at vi har et forbud mot hatefulle ytringer. Et problem med lovteksten, er at den er vanskelig å forstå. Kommisjonen foreslår derfor å skrive om lovteksten så det blir lettere å skjønne hva som er straffbart å si.

Kommisjonen foreslår også å forandre på to andre lovbestemmelser som gjør det forbudt å bruke skjellsord mot politiet eller andre offentlige tjenestepersoner. For eksempel er folk blitt straffet for å kalle politiet «tulling» og «jævla idiot». Kommisjonen synes det er feil å straffe dette. Vi må alle øve oss i å tåle ytringer vi ikke liker. Det gjelder også politiet.

Informasjon til alle

En viktig del av ytringsfriheten er at det skal være lett å få informasjon. Vi har derfor mange lover og regler som gir oss rett til å få informasjon om hva myndighetene driver med. Dette kalles innsyn.

I dag kan det være vanskelig å få vite hva som står i myndighetenes dokumenter og brev. Selv om folk har rett til å vite hva som står i dokumentene, er det ikke sikkert de får lov til å se det eller finner ut hvordan de kan få det.

Kommisjonen foreslår at det skal bli lettere å få tak i og lese slike dokumenter og brev. Staten jobber for oss alle. Når ting holdes skjult, er det lett at folk blir mistenkelige og for eksempel begynner å tro på konspirasjonsteorier.

Frie medier og frie ytringer

Konkurransen om å få folks oppmerksomhet er større enn noen gang. Det er også kampen om inntektene blant mediene. Og hvis mediene ikke tjener penger, får vi ikke gode journalister og medier.

Når faren for å bli feilinformert blir større, er det enda viktigere enn før at vi har gode og pålitelige aviser og medier i Norge.

Vi har mange gode medier i Norge i dag. Kommisjonen mener staten bør fortsette å hjelpe til med å støtte mediene økonomisk. Mediene må selv jobbe for å bli så gode som mulig, så folk stoler på dem. For eksempel mener kommisjonen at de må gjøre det enklere å forstå hva som er journalistikk, og hva som er reklame.

Noen ganger intervjuer mediene mennesker anonymt, fordi det kan være farlig for dem at navnet deres blir kjent. Da må de beskyttes mot å bli avslørt. Det kaller vi kildevern, og kommisjonen mener vi bør ha et veldig sterkt kildevern i Norge.

Journalisters sikkerhet

Norge er et av de tryggeste og frieste stedene i verden å være journalist. Men også her kan man bli truet når man gjør jobben sin. Kommisjonen har undersøkt om det bør gjøres mer for å beskytte journalister i Norge. Konklusjonen er at beskyttelsen av journalister i Norge gjennom lover og regler er god i dag.

Ytringsfrihet i kunsten

Kunst skaper ofte engasjement og debatt. I mange land blir kunstnere angrepet eller fengslet fordi de for eksempel latterliggjør, stiller kritiske spørsmål og utfordrer myndighetene. I Norge har kunstnere heldigvis ytringsfrihet til å lage den kunsten de vil.

Kommisjonen mener likevel det bør gjøres endringer i noen lover for å passe på at politikere ikke kan bestemme hvordan kunsten lages og ser ut. Det må kunstnerne selv få bestemme.

Ytringsfrihet på jobben

Undersøkelser viser at mange lar være både å si hva de mener om jobben sin og fortelle om ting de vet på grunn av jobben. Det er et problem. Det er viktig at for eksempel lærere kan si ifra dersom de har ideer til hvordan undervisningen kan bli bedre eller hvordan skolene kan styres bedre.

Kommisjonen kommer med flere forslag til hva som kan gjøres så flere ansatte tør å ytre seg offentlig. Blant annet mener kommisjonen at det må jobbes med ytringskulturen på mange arbeidsplasser. Kultur handler blant annet om hva slags oppfatninger folk har om hva som er greit å si uten å få problemer etterpå.

Dette er kommisjonens anbefalinger om ytringsfrihet i skolen:

- Kommisjonen mener elever bør lære enda mer om hvordan man kan være kritisk til det man finner på nettet, hvordan man kan finne ut om kildene er troverdige og hva som er sant og ikke.
- I dag får mange skoler besøk fra Den kulturelle skolesekken, som har ulike forestillinger. Kommisjonen mener det også bør lages en Skolesekk for ytringsfrihet som kan besøke skoler og ha kurs og trening i hva ytringsfrihet er, og hvordan man kan bruke den. For eksempel kan elevene få enda mer trening i å diskutere med hverandre, å tørre å ha egne meninger og å tåle å bli motsagt av andre.
- Elevene i skolen bør få lære enda mer om det samiske, om nasjonale minoriteter og andre minoriteter.
- Særlig de som går på yrkesfag bør få lære enda mer om rettigheter og plikter som handler om ytringsfriheten i arbeidslivet.

Shabana Rehman's beste debattråd

Shabana Rehman er stand-up komiker, dramatiker, skribent og medlem av Ytringsfrihetskommisjonen. Hun har laget disse rådene til folk som er med i tøffe debatter:

- Offentligheten tilhører oss alle. Din stemme, uansett bakgrunn, posisjon eller utgangspunkt, er en del av vårt demokrati.
- Tid og trening gjør deg mer herdet mot kritikk og angrep. Tålmodighet og blikket framover kan hjelpe deg med å heve deg over midlertidige misforståelser.
- Du kan bli lei deg og såret når du blir kritisert. Det er ikke feil, det er naturlig – du er et menneske. Det er ikke forbudt å føle seg krenket. Men det er ingen unnskyldning for å sensurere andre eller deg selv.
- Noen har liten respekt og mangler bevissthet for at deres ord kan skade.
- Du trenger ikke lese alt alle mener om deg. Vær raus med egenomsorg.
- Noen bruker internett som sin personlige søppelkasse. Det har ingenting med deg å gjøre.
- Det kan bli for mye av det, særlig hvis du er ung. Det kan gjøre noe med selvbildet ditt. Hold på det som er deg og de du vet vil deg vel. Det er lov å ta pauser.
- Ikke påfør deg mer lidelse enn nødvendig. Det er du som blir syk hvis du overdriver, ikke de som angriper deg.
- Søk hjelp blant venner, kolleger eller andre som kan bistå, men unngå dem som forteller deg at du er et offer. Å identifisere seg som et offer på heltid gir deg ingenting.
- Sett grenser, og disse bør være de samme digitalt som i den virkelige verden.
- Noen debatter tar tid. Noen er forutseende, andre frykter endringer. Vis raushet. Frihet, åpenhet og folkeopplysning finner alltid vei.

Utgitt av:
Kultur- og likestillingsdepartementet

Bestilling av publikasjoner:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
publikasjoner.dep.no
Telefon: 22 24 00 00
Publikasjoner er også tilgjengelige på:
www.regjeringen.no
Publikasjonskode: V-1036 B
Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon 08/2022 – opplag 300

